

1960-1980-ЙИЛЛАРДА СУРХОНДАРЁ ВИЛОЯТИ ҚИШЛОҚЛАРИ АҲОЛИСИГА САВДО ХИЗМАТИ КЎРСАТИШ ФАОЛИЯТИ

<https://doi.org/10.53885/edinres.2022.6.6.027>

Абдурахманов Акмал Юлдошович,

Термиз давлат университетининг таянч докторанти

Аннотация. Мақолада 1960-1980-йилларда Сурхондарё вилоятининг қишлоқ аҳолисига савдо хизмат кўрсатиши аҳволи, қишлоқларда савдо хизмати ташкил этилиши, соҳага оид мавжуд камчиликлар ва муаммолар ҳақида маълумотлар берилган. Шунингдек, мақолада савдо хизмати кўрсатиши соҳасида республика ва вилоятларда амалга оширилган ишлар архив маълумотлари асосида таҳлил қилинган.

Калит сўзлар: Савдо магазини, озиқ-овқат, кийим-кечак, ихтисослашган магазин, савдо айланмаси, чакана савдо, улгуржи савдо, халқ истеъмол моллари, кооператив жамият.

ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ ТОРГОВОГО ОБСЛУЖИВАНИЯ НАСЕЛЕНИЯ СЕЛ СУРХАНДАРЬИНСКОЙ ОБЛАСТИ В 1960-1980 ГГ.

Абдурахманов Акмал Юлдошович,

Базовый докторант Термезского государственного университета

Аннотация. В статье представлена информация о состоянии торгового обслуживания в сельской местности Сурхандарьинской области в 1960-1980 гг., организации торгового обслуживания в сельской местности, имеющихся недостатках и проблемах в этой области. Также в статье анализируется работа, проделанная в сфере торговых услуг в стране и в регионах на основе архивных данных.

Ключевые слова: магазин, продукты питания, одежда, специализированный магазин, товарооборот, розница, товары народного потребления, кооператив.

ACTIVITY OF TRADING SERVICE TO THE POPULATION OF VILLAGES OF SURKHANDARYA REGION IN 1960-1980

Abdurakhmanov Akmal Yuldoshovich,

Basic doctoral student of Termez state university

Annotation. The article provides information on the state of trade services in rural areas of the Surkhandarya region in 1960-1980, the organization of trade services in rural areas, the existing shortcomings and problems in this area. The article also analyzes the work done in the field of trade services in the country and in the regions based on archival data.

Key words: store, food, clothing, specialized store, turnover, retail, consumer goods, cooperative.

Кириш. Аҳолига савдо хизмати кўрсатиш фаолияти азалдан муҳим вазифа ҳисобланади. Юртимиз ҳудудида бу вазифани XX-асрнинг бошларига қадар асосан савдогарлар ва дўкон сотувчилари амалга ошириб келишган. Зеро, инсонлар ҳаётида кундалик зарур маҳсулотлар, озиқ-овқат ва кийим-кечак асосий ўрин тутаяди. 1920-йилларнинг ўрталаридан Ўзбекистон ССР ташкил топгач, савдо соҳасини, хусусан қишлоқ аҳолиси учун озиқ-овқат, саноат маҳсулотлари ва материалларини сотиб олиш, сотиш, умуман қишлоқда барча савдо операцияларини амалга ошириш вазифасини “Ўзбекбирлашув” кооперациялар бирлашмаси ва унинг вилоятларда ташкил

этилган матлуботсавдо кооперация жамиятлари бажариб келди.

Тадқиқот методологияси. Мақолада холислик, тарихий таҳлил ва хронологик кетма-кетлик асосида Сурхондарё вилояти қишлоқ аҳолисига 1960-1980-йиллардаги савдо хизмати кўрсатиш фаолияти баён этилади.

Мавзуга оид адабиётлар таҳлили. Мақолага оид маълумотлар Ўзбекистон миллий архивининг 217-, 93-фондлари, Сурхондарё вилояти давлат архивининг 325-, 45-фонди ҳужжатларида акс этган. Тадқиқотчилардан Н.Бекнозов, Б.Янгибоев, М.Олтинов, М. Ёдгоров, А.Тоировлар илмий-тадқиқот ишларида қишлоқ аҳолисига савдо хизмат кўрсатиш масалаларига оид маълумотларни кўришимиз мумкин.

Таҳлил ва натижалар. 1960-йилда Сурхондарё вилояти (вилоят таркибига 25.01.1960–7.02.1964-йилларда Қашқадарё вилояти ҳам кирган) матлуботсавдо кооперациясига қарашли 2 та туманлараро матлубот жамиятлари, 16 та туман матлубот жамияти, 8 та қишлоқ матлубот жамияти, 19 та ишчилар матлубот жамияти, 2 та туманлараро савдо базаси, 2 та автобаза ва 2 та қурилиш бошқармаси ташкилотлари фаолият кўрсатар эди. Бу вақтда вилоятда қишлоқ аҳолисига хизмат кўрсатувчи магазинлар 867 та, ларек ва киосклар 119 та, автомагазинлар 17 тани ташкил этди [10.1].

Вилоятда 1960-йилда 1955-йилга нисбатан савдо муассасалари сони 46.4 фоизга кўпайди. 1960-йилнинг ўзида вилоятда 238 та савдо муассасалари курилди [11.1]. 1955-1958-йилларда вилоят қишлоқларидаги магазинлар савдо айланмасида ун, ғалла, кийим-кечак, газлама ва хўжалик буюмлари асосий ўрин тутган бўлса, 1958-1962-йилларда тикув ва кир ювиш машиналари, мебель, совутгич, радиоприёмник каби маҳсулотларга талаб ортди [37.2]. Масалан, шу йилларда вилоят қишлоқларида мебель 64.2 фоизга, электр маҳсулотлари 55.3 фоизга, радио маҳсулотлари 50.6 фоизга, ипак матолар савдоси 57.7 фоизга ошди [12.75].

1963-йил вилоят қишлоқлари аҳолисига жами 11 миллион сўмлик маҳсулот сотилиб, 1962-йилга нисбатан савдо ҳажми 7.3 фоизга кўп бўлди. 1965-йилда 1964-йилга нисбатан мебеллар 122 фоиз, кир ювиш машиналари 182.5 фоиз, совутгичлар 221 фоиз, автомобиллар ва мотоцикллар 132 фоиз, телевизор ва радиоприёмниклар аҳолига 6 марта кўп сотилди [13.119]. 1968-йилда қишлоқ худудларида 1967-йилга нисбатан тикувчилик буюмлари 34 фоиз, трикотаж маҳсулотлари 17 фоиз, чарм маҳсулотлари 14.8 фоиз, шерст материаллари 41 фоиз, резина оёқ кийимлари 25.5 фоиз, телевизор ва радиоприёмниклар 24.4 фоиз, рўзгор идишлари 2.5 бараварга кўп сотилди [14.2]. 1976-йилда вилоятда аҳолига 1510 дона кир ювиш машинаси, 9870 та велосипед, 1990 дона мотоцикл ва моторолер 1330 дона автомашиналар, 8311 дона радио, 6380 дона телевизор, 2810 дона тикув машинаси, 3240 минг сўмлик мебель ва 2950 минг сўмлик гилам сотилди [7.3].

1977-йилда республика қишлоқлари аҳолиси томонидан 128 мингта радио ва телевизорлар, 65 миллион сўмлик мебель, 28 минг дона мотоцикл ва 20 минг дона энгил автомобиль сотиб олинди [8.15]. 1970-йилда 1965-йилга нисбатан шаҳарда савдо корхоналарининг ўсиши 115.2 процентни, қишлоқ жойларида эса 121 фоизни ташкил этди. Чакана савдо ҳажми қишлоқларда шаҳарларга нисбатан тез ўсишига қарамасдан, қишлоқ аҳолиси истеъмоли шаҳар аҳолиси истеъмоли даражасидан анча орқада қолмоқда эди. Масалан, 1972-йилда республика шаҳарларида чакана савдо айланмаси 3478,1 миллион сўмни ташкил этиб, ҳар бир шаҳар аҳолисига 756.2 сўмдан тўғри келган бўлса, қишлоқ худудларида бу 2316.3 миллион сўмни ташкил этиб, ҳар бир қишлоқ аҳолисига 292.2 сўмдан тўғри келди [4.51].

1970-1986 йиллар оралиғида республика бўйича қишлоқ худудларида чакана савдо айланмаси 1.8 бараварга ўсди. 1986- йилда қишлоқ худудларида

бир кишининг бир йилда амалга оширган савдо айланмаси ўртача 448 сўм бўлган бўлса, бу кўрсаткич Қашқадарё вилоятида 360 сўм, Бухоро вилоятида 387 сўм, Жиззах вилоятида 554 сўм, Сирдарё вилоятида 604 сўмни ташкил этди. 1986 йилда қишлоқ аҳолиси жон бошига шаҳар аҳолисидан 715 сўм кам товар айланмаси тўғри келган. Қишлоқ ҳудудларида шаҳарга қараганда чакана савдо айланмасининг камлигига сабаб қишлоқ аҳолисининг тез суръатларда ўсиб бораётганлиги, қишлоқ одамларининг яқин атрофдаги шаҳарларга бориб маҳсулот сотиб олишлари, қишлоқларда ихтисослашган магазинларнинг камлигида эди [1.23].

Шаҳар ва қишлоқ аҳолиси жон бошига сотилган чакана товар обороти нисбати 1960 йилда 2.5 : 1, 1965 йилда 3.1:1, 1970 йилда 1.26:1, 1983 йилда 2.4:1 ни ташкил этди. Ўзбекистонда 1976-1980-йиллар давомида қишлоқ аҳолисига 399 минг совутгич, 297 минг кир ювиш машинаси, 396 минг телевизор, 666 минг радиоприёмник, 159 минг мотоцикл, 101 минг енгил автомобиллар сотилди. 1970-йилларгача қишлоқ аҳолиси савдосида туз, керосин, гугурт, совун, калиш ва турли матолар жами савдо улушининг 20 фоизини ташкил этган бўлса, 1970-80-йилларга келиб бу маҳсулотлар қишлоқ аҳолиси савдосининг 1.5 фоизини ташкил этди. Қишлоқ аҳолисининг кийим-кечак, пойабзал, телевизор, совутгич, радиоприёмниклар ва уй-рўзғор буюмлари сотиб олиш учун пул ҳаражатлари кўпайди. 1960-1970-йилларда қишлоқ аҳолисининг озиқ-овқат истеъмолида ҳам ўзгаришлар бўлди. Жумладан, уларнинг нон, ёрма ва картошка истеъмол қилишлари камайиб, сут, мева ва полиз маҳсулотлари, ширинликлар кўпайди. Аҳолига чакана савдо орқали сотилаётган озиқ-овқат маҳсулотлари таркибида оқсилли маҳсулотлар (гўшт, сут, ёғ, балиқ, тухум)салмоғи ортиб борди. Лекин қишлоқ аҳолиси саноат товарлари ва озиқ овқат маҳсулотлари истеъмол қилиш миқдори бўйича шаҳар аҳолисидан анча орқада эди [5.72].

1977-йилда вилоятда жами 1555 та савдо нуқтаси бўлса, улардан магазинлар 1159 та, универмаглар 35 та, хўжалик моллари магазини 60 та, маданий магазинлар 24 та, ноозиқ-овқат магазинлари 155 та, китоб магазинлари 34 та ва кундалик эҳтиёж моллари магазинлари 698 тани ташкил этди [15.93]. 1981-йилда вилоят аҳолисига сотилган электр маиший техник жиҳозлари орасида совутгичлар (12.1 фоиз), чангютгичлар (12.5 фоиз), телевизорлар (16.3 фоиз), тикув машиналари (16.0 фоиз), магнитофонлар (12.3 фоиз), дазмол (9.6 фоиз) ва кир ювиш машиналари (7.3 фоиз) асосий ўринни эгаллади [16.222].

1980-йилда қишлоқ магазинларида асосий озиқ-овқат маҳсулотларининг нархлари: (хлеб) 24 тийин, шакар 84 тийин, сариёғ 3 сўм 20 тийин, чой 7 сўм 60 тийин, гўшт 1 сўм 80 тийин, картошка 16 тийин, пиёз 80 тийин, макарон 38 тийин, тухум 13 тийин, қуюлтирилган сут 55 тийин, олий навли ун 41 тийин, макарон 76 тийин, туз 7 тийин, печенье 90 тийин, чой содаси 5 тийин, олма 47 тийин, маргарин 40 тийин, пишлок 2 сўм 90 тийин, ирис конфети 2 сўм 60 тийинни ташкил этди [35.19]. Юқоридагилардан ун ва ун маҳсулотларининг нархлари нисбатан арзон эканлиги кўришимиз мумкин.

1985-йилда вилоятда аҳолига сотилган халқ истеъмол моллари ҳажми аҳоли жон бошига ҳисоблаганда 496 сўмни ташкил этди ва 1980-йилга нисбатан мос равишда 59 сўмга ошди. 1980-1985-йилларда колхоз ва совхозлар томонидан вилоят қишлоқларда 64 та магазинлар қурилди [19.259]. Ўрганилаётган даврда қишлоқ аҳолисига савдо хизматини амалга оширишда бир қатор камчилик ва муаммолар мавжуд эди. Матлубот жамиятлари аҳолининг маҳсулотларга бўлган эҳтиёжларини ҳамда вилоятнинг иқлим шароитларини эътиборга олмай буюртма бериш натижасида вилоят савдо базаларига келтирилган маҳсулотлар йиллар давомида сотилмай, тўпланиб қолар эди. Масалан, вилоят матлубот савдо кооперациялар жамиятига

қарашли база ва магазинларда 1960-йилда 247 миллион сўмлик сотилмаган маҳсулотлар борлиги аниқланган. Улар Бойсун матлубот жамиятида 7 миллион сўмлик, Сариосиё матлубот жамиятида 13 миллион сўмлик, Дехқонобод матлубот жамиятида 4.8 миллион сўмлик, Қамашини матлубот жамиятида 7.5 миллион сўмлик, Шўрчи матлубот жамиятида 14.5 миллион сўмлик, Чирокчи матлубот жамиятида 11 миллион сўмлик, Шаҳрисабз матлубот жамиятида 11.5 миллион сўмлик ва Қарши савдо базасида 9.7 миллион сўмни ташкил этди. Бу маҳсулотлар асосан шерст ва шолк материаллар, тиқувчилик буюмлари, этиклар ва галантерия маҳсулотлари эди [18.31]. 1960-йилда Денов тумани Охунбобоев қишлоқ матлубот жамиятига қарашли 38-сонли магазинда 579 минг сўмлик, 8-магазинда 896 минг сўмлик, 23-магазинда 218 минг сўмлик сотилмай қолган халқ истеъмол моллари борлиги аниқланган [17.40]. 1961-йил якуни бўйича вилоят савдо магазинларда ортиқча сотилмай қолган маҳсулотлар орасида Бухоро пойабзал фабрикасида ишлаб чиқарилган кирза этиклар катта миқдорни ташкил этди. Бунинг асосий сабаби этиклар кўпол, сифатсиз ва замон талабига жавоб бермай қолганлигида бўлса, яна бир сабаби қишлоқ одамларининг этик ўрнига туфли ёки калишларга талаби ортган эди [20.3].

1966-йилда вилоят матлубот бирлашмаси савдо тармоқларида 6 миллион 700 минг сўмлик маҳсулотлар ортиқча сотилмай қолган. Шу йили Шеробод туманидаги 149 та магазиндан 44 тасида, Термиз туманидаги 44 та магазиндан 21 тасида сотилмай қолган маҳсулотлар эвазига режа бажарилмаган. Сотилмай қолган ортиқча маҳсулотлар бир томондан савдо айланмасининг тушишига сабаб бўлса, иккинчи томондан маҳсулотнинг омборхоналарда сифатини йўқотишга ёки истеъмолга яроқсиз бўлишига олиб келар эди. Мисол учун, 1966-йил давомида Термиз туман матлубот жамияти омборларида сақлашга шароит йўқлиги учун 50 тонна сабзавот ва 9 тонна помидор томати яроқсиз ҳолга келган эди [6.3]. 1963-йилда Сурхондарё вилоят ижро қўмитаси раисига Кўкдала ишчилар матлубот жамияти томонидан йўлланган талабномада матлубот жамиятига қарашли магазинларнинг 90 фоизи сотувчиларнинг уйларида жойлашганлиги, сотиладиган давлат моллари қониқарсиз сақланиб, сифати бузилаётганлиги кўрсатилган эди [21.134]. Савдо базаларида айрим маҳсулотлар йиллар давомида сотилмай турсада, шу маҳсулот айрим ҳудудларда камёб моллар сирасига кирган. Масалан, 60-йиллар ўрталарида Ангор туманидаги савдо базасида катта миқдордаги аёллар кийимига талаб йўқлигидан сотилмай турган бўлса, бу кийимлар Термиз шаҳридаги магазинларда топилмайдиган камёб маҳсулот эканлиги аниқланган. 1968-1969-йилларда электр чироғи, стабилизатор, телевизор, дазмол, электр симлари, болалар кийимларига талаб юқори бўлса-да, савдо муассасаларида ушбу маҳсулотлар етишмас эди. Ўрганилаётган даврда вилоятдаги савдо ташкилотлари аҳолининг харид қобилияти ва истагига мос бўлган кундалик эҳтиёж моллари, кийим-кечаклар ва рўзгор буюмларини етказиб берилмаганлиги учун вилоят аҳолисининг кўпчилиги қўшни Тожикистон Республикасининг Душанбе шаҳридан керакли молларни харид қилишган [22.13].

Қишлоқ магазинларида сотувчилар томонидан харидорлар ҳақида хиёнат қилиш ҳоллари кўп учрар эди. Фақат 1961-йилнинг ўзида вилоятда 180 ҳолатда маҳсулотнинг нархини сунъий ошириш, 28 ҳолатда тарозидан уриб қолиш, 73 ҳолатда ўлчов воситаларининг нотўғри ўрнатиши ва 84 ҳолатда маҳсулотнинг баҳоси кўрсатилган ёрлиғи олиб ташланганлиги аниқланган [23.40]. Вилоят бош савдо инспекторининг 1963 йил апрель ойида қишлоқ магазинларини текшириш жараёнида Денов туман Охунбобоев қишлоқ матлубот жамиятига қарашли 15-, 14-, 12-, 24-, 13-, 3-магазинларда, Ҳазарбоғ ишчилар матлубот

жамиятига қарашли 5-ва 8-магазинларда, Сина қишлоқ матлубот жамиятига қарашли 15-, 21-, 14-, 20-магазинларда, Юрчи қишлоқ матлубот жамиятига қарашли 13-ва 1-сонли магазинларда, Яккабоғ туман матлубот жамиятига қарашли 9- ва Қарши туман матлубот жамиятига 7-ва 27-сонли магазинларда рўхсатсиз алкоголь маҳсулотлари сотилиши;

Денов туман Охунбобоев қишлоқ матлубот жамиятига қарашли 3-, 14-, 12-сонли, Сина қишлоқ матлубот жамиятига қарашли 1- ва 13-сонли, Яккабоғ туман матлубот жамиятига қарашли 35-, 1-, ва 13-сонли, Чироқчи туман матлубот жамиятига қарашли 32-, 51-сонли, Қарши туман матлубот жамиятига қарашли 7-, 70-, 5-сонли магазинлардаги маҳсулотларнинг санитария қоидаларига зид ҳолда сақланаётганлиги аниқланган [23.124]. 1975-1980-йил оралиғида вилоятда 619 та савдо магазини санитария-гигиена қоидаларига жавоб бермаганлиги учун ёпилган ва 935 нафар савдо ходимига жарима ёзилган [25.224].

Зарур маҳсулотларнинг эҳтиёж бўлмаган жойларда узоқ вақт сақланиб қолишидан чайқовчилар фойдаланишган. ЎзССР Олий Кенгашининг 1957-йил 11-декабрда қабул қилган “”Майда савдогарлик учун жавобгарликни кучайтириш тўғрисида” ги қонунга кўра, чайқовчилик билан шуғулланган шахсларга бир йилгача озодликдан маҳрум қилиш жазоси тайинланиши белгиланган бўлсада, ўрганилаётган даврда доимий равишда чайқовчиликни, яъни магазинлардаги камёб маҳсулотларни аҳолига ноқонуний сотишни касб қилиб олган кишилар кўп учрар эди. Чайқовчиларнинг ҳамкори кўпинча магазин сотувчиларининг ўзи эди.

Айрим ҳудудларда магазинлар ўз вақтида очмаслик, ҳар хил сабаблар билан савдо тармоқларини ёпиб қўйиш ҳоллари оммавий тус олган эди. Масалан, 1965-йилда Денов туманидаги Юрчи участкасидаги 13-магазин ҳеч бир асосиз 6 ой ёпилиб турган [2.2]. Қишлоқ ҳудудларидаги айрим магазинларнинг тушлик вақти 2-3 соатга чўзилар, деярли барча магазинлар кечки вақтларда ишламас эди.

1981-йилда фуқаролардан вилоят ижро қўмитасига келган 751 та шикоятдан 145 таси, 1982-йилдаги 590 та шикоятнинг 111 таси савдо соҳасида эди. Савдо соҳасидаги шикоят ва мурожаатларнинг аксарияти шахсий автомобиль сотиб олиш бўйича эди [26.178]. Вилоят аҳолиси асосан 1950-йиллар охири ва 1960-йиллар бошларидан шахсий енгил автомобиллар ва мотоцикллар сотиб ола бошлади. 1970-йилларгача аҳоли Москвич, Волга, УАЗ автомобиллари, 1970-йиллардан Жигули, Запорожец маркали енгил автомобиллар харид қилди. Лекин аҳоли талабига нисбатан енгил автомобилнинг кам ишлаб чиқарилганлиги туфайли нафақат вилоятда, балки бутун республикада уни сотиб олиш анча қийин кечарди. Асосан “социалистик мусобақа” ғолиблари ва “меҳнат илғорлари” автомобиль олиш бахтига муносиб кўрилар эди. Фуқаролар енгил автомобиль олиш учун ариза ёзиб, йиллар давомида навбатга турсада, сотиб олиш қийин кечарди. 1978-йил вилоят ижро қўмитасига мурожаат қилган Шеробод тумани “Вандоб” болалар санаториясининг врачлари 16 йил навбатда турган бўлишига қарамай унга автомобиль ажратилмаганлигини ёзган [27.64].

Ўрганилаётган даврда вилоятдаги матлуботсавдо бирлашмаси жамиятларига қарашли савдо муассасаларида аҳолига китоб сотиш хизмати ҳам фаолият кўрсатди. 1961-йилда вилоят аҳолисига 807.5 минг сўмлик китоб сотилиб, аҳоли жон бошига 1 сўм 35 тийиндан тўғри келди. Шу йили вилоятда 27 та китоб магазинлари бор эди [28.25].

Вилоят матлубот бирлашмасининг 1962-йил 28-мартда “Қишлоқда китоб савдоси ишини яхшилаш тўғрисида”ги қарорига асосан туманларда китоб савдосини оширишда автолавкалардан фойдаланишни жорий этиш

хам белгиланди. 1960-йилда вилоятдаги 766 та савдо муассасаларида китоб сотиш йўлга қўйилди (1-жадвал).

1-жадвал. 1960-1961-йилларда Сурхондарё вилоятида китоб савдоси ҳақида маълумот [29.3].

№	Савдо муассасалари	1960	1961
1	Махсус китоб магазинлари	17	25
2	Китоб сотиш киоскалари	20	28
3	Китоб сотиш столлари	37	63
4	Маданий дўконлар	12	13
5	Селмаг дўконлар	56	59
6	Китоб сотиладиган қишлоқ магазинлари	533	588
7	Жами	673	766

1976-йилда вилоят қишлоқ ҳудудларида 887 минг сўмлик китоб маҳсулотлари сотилди. Сотиладиган китобларнинг асосан рус тилида эканлиги қишлоқ аҳолисига китобларнинг нисбатан кам сотилишига сабаб бўлар эди.

Вилоятда савдо соҳасида меҳнат қилаётган ходимлар орасида махсус маълумотлилар кам эди. 1960-йилда олий маълумотлилар 52 нафар, ўрта-махсус маълумотлилар 171 нафар, ўрта маълумотлилар 1376 нафар, тўлиқсиз ўрта маълумотлилар 2120 нафар, бошланғич маълумотга эга бўлганлар 1335 нафар бўлса, умуман маълумотга эга бўлмаганлар 931 нафарни ташкил этган [30.3].

Тизимда кадрлар билан ишлаш талаб даражасида эмас эди. Аксарият савдо ташкилотларида моддий жавобгарлик лавозимларига кишилар ишончини йўқотган, ўтмишда обрўсизланган шахслар эгаллашган эди. Уларнинг айримлари савдо қонунчилигини бузганлиги учун ишдан олинсада, маълум муддатдан сўнг бошқа вазифаларга тайинланар эди. Масалан, 1960-йил Денов туманидаги Охунбобоев қишлоқ матлубот жамиятига қарашли магазин мудирини 3.6 минг сўмни ўзлаштирганлик учун жавобгарликка тортилган бўлса-да, орадан 2 ой ўтиб Денов шаҳридаги магазин мудирини вазифасида ишни давом эттирган. 1959-йил октябрда Юрчи қишлоқ матлубот жамиятига қарашли магазин мудирини маҳсулотнинг давлат нархини ошириб сотганликда айбланиб ишдан олинган бўлса-да, 1960-йил март ойида яна шу вазифага қайта тайинланган [31.52].

Сурхондарё вилояти савдо соҳаси ходимлари тайёрлаш мақсадида 1962-йил 1-апрелда Қарши шаҳрида 900 ўринли савдо кооператив мактаби очилди. Бухоро кооператив техникумини 1960-62-йилларда Сурхондарёлик 58 нафар йигит-қизлари битирган бўлса, улардан 47 нафари вилоятнинг қишлоқ ҳудудларидаги савдо ташкилотларида ишга юборилди [32.205]. 1972-йилда вилоят матлубот жамиятига қарашли савдо ташкилотларида 52 нафар олий маълумотли ва 1169 нафар ўрта махсус маълумотли ходимлар иш бошлади. Лекин кадрлар боғлиқ муаммо сақланиб қолмоқда эди. Масалан, 1973-йилда вилоятдаги 23 та савдо ташкилотлари раҳбарларининг 11 нафари ўрта-махсус маълумотли бўлса, 3 нафари ўрта маълумотли эди. 1970-йилда республикадаги кооператив техникумларида жами 7926 нафар талаба тахсил олиб, улардан 4045 нафари сиртдан ўқиди. 1966-йилда республикадаги кооператив техникумларининг кундузги таълимга 1410 нафар, 1967-йилда 1470 нафар, 1968-йилда 1620 нафар, 1969-йилда 1860 нафар талабалар қабул қилинди. Талабалар контингенти 1966-йилги 3030 тадан 1969-йилги 4045 нафарга етди. 1970-йилда Қарши ва Нукус шаҳарларида кооператив техникумлар очилди. Шу йили Қарши кооператив техникуми 180 нафар, Нукус кооператив техникуми 120 нафар ўқувчиларни қабул қилди. 1970-1971 ўқув йилида Сурхондарё вилоятидаги талабгорлар учун кундузги таълимга Самарқанд кооператив техникумида 27 ўрин, Тошкент кооператив техникумида 13 ўрин,

Бухоро кооператив техникумида 20 ўрин, Фарғона кооператив техникумида 5 ўрин, Қарши кооператив техникумида 90 та ўрин, сиртқи таълим шакли учун Тошкент кооператив техникумида 12 ўрин, Фарғона кооператив техникумида 3 та ўрин, Бухоро кооператив техникумида 114 та ўрин, Самарқанд кооператив техникумида 147 та ўрин ажратилди [34.19-23].

1976-1977-ўқув йилида вилоятда савдо ва хизмат кўрсатиш соҳасида мутахассислар тайёрлайдиган 10 та мактаб иш бошлади. Бу мактабларнинг 8 тасида сотувчилар, 1 тасида ошхона ишчилари, 1 та мактаб қандолат маҳсулотлари бўйича мутахассислар тайёрлади. 1977-йилда Термиз кооператив техникуми 300 нафар савдо мутахассиси тайёрлади. Вилоятда савдо соҳасида мутахассис кадрлар сони ошиб борди. 1977-йилда соҳада ишлаётган 9580 кишидан 354 нафари олий, 1480 нафари ўрта-маҳсус маълумотли бўлса, 1985-йилга келиб олий ва ўрта-маҳсус маълумотли мутахассис кадрлар 948 нафарга ёки жами савдо ходимларининг 12.3 фоизини ташкил қилди. 2293 нафар савдо ходими касбий-техник тайёргарликдан ўтди [33.260].

1980-йиллар ўрталаридан вилоятда кооператив савдо корхоналари фаолият кўрсата бошлади. Кооперациялар ўзини ўзи пул билан таъминлаш принципи асосида иш олиб борар, ўз даромадлари ҳисобидан кооперация аъзолари ва уларнинг оила аъзолари турмуш даражасининг оширилишини таъминлаб, социал вазифаларни ҳал этарди. Кооператив ўз мулкига, яъни бинолар, транспорт воситалари, ускуналар, иншоотлар, машиналар, иш ҳайвонлари ва бошқаларга эга бўлиши мумкин эди. Фуқаролар кооперативларга аъзо бўлишлари учун асосий иш жойларидан розилик олишлари шарт бўлмаган [3.3].

1988-1989- йилларга келиб вилоят аҳолисига хизмат кўрсатувчи озиқ-овқат ва хўжалик моллари магазинларида кундалик эҳтиёж учун зарур маҳсулотлар топилиши қийинлашди. Одамлар зарур маҳсулотлар сотиб олиш учун бир неча соатлар давомида навбатга турар, шунда ҳам кўпинча маҳсулот етмай қолар эди. Шакар, кир ювиш порошоги, совун, колбаса, сариёғ каби маҳсулотлар ўз нархидан 4-5 баравар ошиб кетди. Бу республика пойтахти Тошкент шаҳри ва бошқа вилоятларда ҳам одатий ҳолга айланди. Бундан қишлоқ худудларида яшовчи аҳоли кўпроқ зарар кўрди. Чунки узок худудларга бу маҳсулотнинг етиб бориши қийин эди. 1988-йил октябрида вилоятнинг масъул ваколатли органлари томонидан жойларда олиб борилган текширишларда шу нарса маълум бўлдики, вилоятга йил давомида аҳоли эҳтиёжи учун зарур бўлган маҳсулотлар фонд бўйича олиб келинган бўлса-да, савдо базаси раҳбарлари бу маҳсулотларни ўз нархидан қиммат нархларда чайқовчиларга улгуржи сотиб юборишган. Шунинг учун аҳоли учун кундалик зарур озиқ-овқат ва хўжалик моллари магазин пештахталарида эмас, “қора бозор” орқали чайқовчилар томонидан бир неча баравар қиммат нархда сотилган [9.2]. 1980-йиллар охирида мактаб ўқув қуроллари ҳам ноёб молга айланган эди. 1988-1989-ўқув йилида Денов ва Сарийосиё туманлари аҳолиси мактаб ўқувчиларининг ёзув дафтарлари савдо тармоқларидан тополмай чайқовчилардан қиммат нархда олишар эди. [36.259]. Хуллас 1980-йиллар охирида вилоятга давлат фонди бўйича олиб келинадиган кундалик эҳтиёж молларини тақсимлаш, аҳолига сотишни тартибга солиш тизими издан чиқиб кетган эди.

Фойдаланилган адабиётлар

1. Акбаров Ж, Жўраев А, Раҳматуллаев М. Қишлоқ аҳолиси турмуш даражасини кўтариш. –Тошкент 1988, Б.23.
2. Аҳолига савдо хизмати кўрсатиш ишини яхшилалик. Ленин байроғи. 1966 й. 8-май.
3. Аллаёров Ч. Кооперация: ижозат ва чеклашлар. Ленин байроғи. 1989 й.28 март.
4. Бекнозов Н, Ёдгоров М, Олимхонова М. Шаҳар ва қишлоқ аҳолиси

- турмуш даражасининг яқинлашуви. – Тошкент. 1975, Б.80
5. Бекнозов Н. Аҳоли турмуш даражасининг ўсиши. –Тошкент 1985.Б.73.
 6. Мажидов Х. Муносабат шуми. Ленин байроғи. 1967 й. 30-апрель. 86 (9376)-сон, Б.3.
 7. Отарбоев Д. Савдо-сотик ишларини юқори босқичга кўтарайлик. Ленин байроғи. 1962 й.8 июнь.
 8. Олтинов М. Қишлоқ хўжалигини янада юксалтириш масалалари. Ўзбекистонда ижтимоий фанлар.Тошкент.1979. 2-сон - Б.15.
 9. Омборларда бору, лекин тақчил. Ленин байроғи. 1989 й. 27 октябрь.
 10. Сурхондарё вилояти давлат архиви, 325-фонд,1-рўйхат, 532-иш, 1-варақ.
 11. Сурхондарё вилояти давлат архиви, 325-фонд,1-рўйхат, 709-иш, 1-варақ.
 12. Сурхондарё вилояти давлат архиви, 325-фонд,1-рўйхат, 532-иш, 75-варақ.
 13. Сурхондарё вилояти давлат архиви, 325-фонд,1-рўйхат, 1015-иш, 119-варақ.
 14. Сурхондарё вилояти давлат архиви, 325-фонд,1-рўйхат, 1242-иш, 2-варақ.
 15. Сурхондарё вилояти давлат архиви, 325-фонд,1-рўйхат, 2123-иш, 93-варақ.
 16. Сурхондарё вилояти давлат архиви, 45-фонд,1-рўйхат, 2472-иш, 222-варақ.
 17. Сурхондарё вилояти давлат архиви, 45-фонд,1-рўйхат, 3172-иш, 259-варақ.
 18. Сурхондарё вилояти давлат архиви, 325-фонд,1-рўйхат, 476-иш, 31-варақ.
 19. Сурхондарё вилояти давлат архиви, 325-фонд,1-рўйхат, 532-иш, 40-варақ.
 20. Сурхондарё вилояти давлат архиви, 325-фонд,1-рўйхат, 779-иш, 3-варақ.
 21. Сурхондарё вилояти давлат архиви, 45-фонд,1-рўйхат, 547-иш, 134-варақ.
 22. Сурхондарё вилояти давлат архиви, 325-фонд,1-рўйхат, 843-иш, 13-варақ.
 23. Сурхондарё вилояти давлат архиви, 325-фонд,1-рўйхат, 779-иш, 40-варақ.
 24. Сурхондарё вилояти давлат архиви, 45-фонд,1-рўйхат, 547-иш, 124-варақ.
 25. Сурхондарё вилояти давлат архиви, 45-фонд,1-рўйхат, 2472-иш, 224-варақ.
 26. Сурхондарё вилояти давлат архиви, 45-фонд,1-рўйхат, 2662-иш, 178-варақ.
 27. Сурхондарё вилояти давлат архиви, 45-фонд,1-рўйхат, 2215-иш, 64-варақ.
 28. Сурхондарё вилояти давлат архиви, 325-фонд,1-рўйхат, 613-иш, 25-варақ.
 29. Сурхондарё вилояти давлат архиви, 325-фонд,1-рўйхат, 688-иш, 3-варақ.
 30. Сурхондарё вилояти давлат архиви, 325-фонд,1-рўйхат, 532-иш, 3-варақ.
 31. Сурхондарё вилояти давлат архиви, 325-фонд,1-рўйхат, 532-иш, 52-варақ.
 32. Сурхондарё вилояти давлат архиви, 325-фонд,1-рўйхат, 1581-иш, 205-варақ.
 33. Сурхондарё вилояти давлат архиви, 45-фонд, 3-рўйхат,3172-иш, 260-варақ.
 34. Ўзбекистон миллий архиви, 217-фонд, 11-рўйхат, 462-хужжат, 19-варақ.
 35. Ўзбекистон миллий архиви, 93-фонд, 15-рўйхат, 52-хужжат, 19-варақ.
 36. Ўзбекистон миллий архиви, 2806-фонд, 1-рўйхат, 147-хужжат, 259-варақ.
 37. Холиқов Э. Савдо маданиятини юксалтирайлик. Ленин байроғи. 1979 й. 20 январь.